

ПИЛЛАКАШЛИҚДА ПИЛЛА ХОМ АШЁСИНИ САҚЛАШ

Ш.А.Сулаймонов *Доцент*

А.А.Абдурахмонов *тадқиқотчи*

М.П.Сулаймонова *тадқиқотчи*

Андижон машинасозлик институти.

Республикамиз минтақада тўқимачилик саноати учун муҳим бўлган хом ашё – пахта, табиий ипак, каноп, жун каби хом ашёларни етиштириш бўйича етакчи ўринни эгаллаб, иқтисодиётда муҳим ўрин тутуди ва аҳолини зарур эҳтиёжини қондиришда катта роль ўйнайди. Бундан ташқари ишлаб чиқарилган маҳсулот саноатнинг бошқа соҳаларида техник мақсадларда фойдаланилади. Бозор иқтисодиётининг ривожланиб бориши, дунёда молиявий бўҳрон вужудга келган бир даврда маҳаллий хом ашёдан самарали фойдаланиб, халқ истеъмоли маҳсулотлари ассортиментини кенгайтириш, уларни сифатини ошириш, шунингдек, тўқимачилик корхоналарининг экспорт салоҳиятини юқори даражага олиб чиқиш, ҳамда импорт товарларини ўрнини босувчи маҳсулотларни ишлаб чиқариш жуда муҳим аҳамият касб этади [1].

Жумладан, ипакчилик саноати — Ўзбекистон республикасининг йирик ишлаб чиқариш тармоқларидан бири бўлиб, дунёда пилла етиштириш ва уни қайта ишлаш бўйича етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бундан келиб чиқадики, бу тармоқ маҳсулоти мустақил Ўзбекистон учун йирик экспорт манбаини вужудга келтиради.

Ҳукуматнинг мақсадли йўналтирилган бу дастурида Республикамиз ҳудудларида замонавий техникалар ва илғор технологияларга асосланган ипакчилик корхоналарини барпо этиш, ишлаб чиқарилган маҳсулотларни камида 70 % экспорт қилиш вазифаси белгиланган.

Ҳозирда пиллакашлик корхоналарининг ишини узлуксиз таъминлаш учун пиллалар пиллакашлик корхона омборхоналарида сақланади. Ташқи кўринишдан бу оддий ҳолат ҳисоблансада, лекин технологик жараёнлар учун жуда муҳим аҳамият касб этади. Чунки пиллани сақлаш натижасида унга атроф-муҳит, метрологик шароитлар ва ҳар хил ҳашоратлар, турли хил бошқа омиллар таъсирида пилла қатлам структурасининг бузилиши ип қатламларининг шикастланиши, серициннинг эскириши содир бўлади. Тажрибаларда сақлаш муддати 11-12 ойдан ошганда, хом ипак чиқиши 6.5 % га, чувилувчанлик 7.1 % га камайиши кўрсатилган ва шу билан пиллани чувилуш жараёнидаги лоснинг чиқиши 1.6 %, қазна чиқиш эса 1.3 % га кўпайиши

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

аниқланган. Пиллани узоқ муддатда сақлаш натижасида унга ҳар ҳил ҳашоратлар ва кемирувчи ҳайвонлар таъсир қилади. Терихўрларнинг пайдо бўлиши корхона атроф муҳитининг ифлослигидан келиб чиқади. Ҳозирда пиллакашлик корхона омборхоналарида пайдо бўлган пилла зараркунандаларидан бири *An Aremus Slavipes* номли терихўр ўрганилганда, бу терихўр овал шаклида бўлиб, танасида оқ, сариқ, қора доғлар бор. Улар пиллани бузибгина қолмай балки, пилла ипак қурти ғумбагига ўтади ва уни кукунга айлантиради ҳамда вақт ўтиши билан пилла қобиғига зиён етказди[2].

Пилла терихўрларнинг келиб чиқиши ва кўпайиши пиллачиликка катта зарар етказиб, улар фақат дастлабки ишлов бериш базаларида ва корхона омборхоналарида ҳосил бўлиши аниқланган. Терихўрлар ғумбакнинг чириган чиқитларида ёки нуқсонли пиллалар тозалаб олинган холларда, куш уяларида ва уларнинг чиқитларида ривожланади. Аниқланишича, терихўрларнинг 11 таси текширилиб кўрилганда *Dermester Yandarius*, *O.masulatus* ва *Srischie* номлилари пиллачилик учун айниқса хафли ҳисобланади. *Dermester* турига оид куртлар бино ва сўкичакларнинг ёғоч қисмларини емириб, ўзига йўл очади ва уя қуради. У ерда олдин ғумбакка, сўнгра кўнғизга айланиб учиб кетади. Қуртхоналарнинг бино бетон ва охакли қисмлари ичига кемириб кирган ҳоллари ҳам аниқланган[3].

Пиллачилик ва пиллакашликда пиллаларни зараркунандалардан ҳимоя қилиш учун, энг аввало, ҳимояловчи муассасалар ва пилла тайёрлов пунктларида янги ҳосил қабул қилишдан олдин [4] омбор ва ёпиқлар таъмирланиб, тешик ва ёриқлар ёпилиши керак. Пилла сақланадиган барча жойлар, атроф - муҳит майдонлари 80 % ли техник хлорофос билан (1.9-2.3 гр/м²) ёки 50 % ли кимёвий эритма карбоксил (1.5-2 гр/м²) ёки 50 % ли кимёвий эритмалари билан дезинфекция қилиниши керак. Лекин бу эритмалар маҳсус механик жиҳозланган станокларда тайёрланиши, ОХВ – 14 ёки ОВХ – 28, ЭВС – 3 қўл пуркагичларда эритма тайёрланган кунда пиллага ишлов берилиши керак. Айниқса, ҳозирги кунда бу кимёвий препаратларнинг камёблиги туфайли, яъни четдан келтирилишини инобатга олиб, бу борада бажариладиган ишлар қилинмасдан қолиб кетмоқда[5].

Илмий маълумотларга кўра, агар модда таркибида амина гуруҳи бўлса, қобиқхўр кўнғиз бундай моддаларни емаслиги аниқланган.

Илмий тадқиқот ишимизда пиллаларни турли зараркунандалардан сақлаш мақсадида “Биокимё” заводи чиқиндилари (бардо ва сивуш мойи)ни, лаборатория шароитида синтезлаб олинган сирт фаол модда (СФМ) дан

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

фойдаландик. Тайёрланган СФМ пилланинг таркибидаги моддаларга яқин гидроксил, карбоксил гуруппалари мавжуд. Модданинг муҳити нейтрал бўлиб, захарли эмас, шу билан бирга модданинг таркибида қобикхўр қўнғизлар ва ҳашоратлар емайдиған аминокислоталари мавжуд. Пиллакашлик корхонасида ишлайдиған ишчилар соғлиғига салбий таъсир кўрсатмайди[2].

Тажрибалар Андижон вилояти Олтинқўл тумани бош пиллахонасида олиб борилди. Пиллага дастлабки ишлов беришдан олдин янги кимёвий препарат (СФМ) лар билан пиллани модификация қилиб технологик жараёндан ўтказилди. Қуритилган пиллалар 30 кг дан қилиб каноп (ровендух) қошларга жойланиб, пиллакашлик корхонаси омборхоналарига сақлаш учун юборилди.

Тажриба учун юборилган пиллалар Андижон шаҳар “Ипакчи” масъулияти чекланган жамият пиллакашлик корхона омборхоналарида 11-12 ой сақланди. Тадқиқот натижасида назоратга нисбатан солиштирилганда тажриба вариантларида пиллани кимёвий препаратлар таъсирида қобикхўр қўнғизлардан зарарланиши 60-67 % кам бўлганлиги аниқланди.

Кимёвий препарат (СФМ) лар билан ишлов берилган пиллаларни кварталлар бўйича сақлаб 5 кг дан қилиб чувиб кўрилганда, назоратдаги пиллаларга нисбатан модификация қилиш ҳисобига пилланинг чувилишини 1.2 – 1.9 % оширишга эришилди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, “Биокимё” заводи чиқиндилари-бардо қолдиқ фракцияси ва сивуш мойи асосида синтезлаб олинган янги СФМлар билан дастлабки ишлов бериш технологик жараёндан олдин пиллани модификация қилиш уни сақлашда нуқсон ҳосил қилувчи омилларни камайтиради.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R Alisher, S Sharifjon, R Akmal Study of the Influence of Silkworm Feeding Conditions on the Quality of Cocoons and Properties of the Cocoon Shell. J. Engineering, Scientific Reserch Publishing №11 2019. 755-758 p.
2. Sulaymanov Sh. A. Primenenie khimicheskikh preparatov, izgotovlennyx iz otkhodov biokhimicheskogo zavoda pri proizvodstve kokonov // Bulletin of science and practice. 2019. T. 5.№3. S. 168-172. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/40/22>.
3. <https://www.oeko-tex.com/en/about-us/references/manufacturer-references>
4. P.R.Ismatullaev, Sh.A.Toraev, O.Adilov, B.Kh.Ismoilov "Importance of GlobalGAP compliance in ensuring the quality and safety of Uzbek agricultural products" "STANDARD" scientific and technical journal 2011.

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

5. B.S. Mapdiev Development process of the quality management system.// "Science and Education" Scientific Journal, November 2020 / Volume 1 Issue 8. – 594-599
6. B.D.Yucupov, A.A.Djumanov, O.I.Coatov, Sh.A.Topaev, "Organization of quality management in Agpocanoat complex kopkhonalapida" training manual// Tashkent, 2011.
7. V.M. Mishin Uppavlenie kachectvom. Textbook. // M.: UNIT-DANA, 2005. – 463 c.
8. Halmatov Musliddin Muhammadovich Ismoilxodjayev Bokhodixodja Sharibxodjae Sulaymonov Sharifjon Abdumanabovich, L. S. (2019). The Influence of Harmful Substances on the Pigments of Leaves of Decorative Trees. *Annual Research & Review in Biology*, 1-5.

